

DOI: <https://doi.org/10.37835/AMS-2024-17-18-04-6.04>

УДК 783.6 (477)

Духовнопісенна творчість отця Йосифа Кишакевича у контексті його священничої діяльності

Душпастирське покликання отця Йосифа Кишакевича зумовило його особливе зацікавлення духовною музикою. У творчому доробку композитора – понад дві сотні духовних композицій, серед них – чотири варіанти літургії [3], опрацювання давніх наспівів та духовних пісень, власні духовні пісні.

Як послідовник "перемишльської школи" о. Й. Кишакевич у своїх духовних композиціях взорувався на творчість М. Вербицького, І. Лаврівського, В. Матюка, О. Нижанківського, П. Бажанського – композиторів-священників, які заклали основи української музичної культури в Галичині. Глибоко розуміючи суть богослужбової музики та важливість дотримання при її створенні чітких канонів, Й. Кишакевич не ставив собі за мету експериментувати у цьому музичному жанрі, націлюючись до написання духовних творів, доступних для виконання у церкві та поза нею, при цьому старався охопити весь обрядовий цикл літургійної та паралітургійної музики східної християнської традиції. Багато зразків духовної музики священник написав для конкретних хорових колективів, із якими працював під час своєї багатогранної діяльності. Л. Кияновська звертає увагу на практичне призначення чисельних хорових обробок церковних пісень Й. Кишакевича («двоголосі писались для шкільних колективів, жіночі – для Руського дівочого інституту в Перемишлі, мішані – для хорів "Бояну" і т. д.» [4, с. 9]) та їх морально-етичну роль у музичному вихованні молоді.

Треба сказати, що духовнопісенна спадщина є важливою складовою творчості Й. Кишакевича. До неї входять як обробки духовних пісень, так і його власні духовнопісенні композиції. Твори такого ґатунку у працях багатьох музикознавців (Б. Кудрика [5, с. 140], Л. Кияновської [4, с. 12-13], Ю. Медведика [8, с. 154], І. Матійчин [7, с. 9-10]) називаються "василіянськими піснями", і хоча Й. Кишакевич не належав до монахів цього чину, за своїми культурно-мистецькими характеристиками його духовні пісні належать до цього жанру.

Хорові обробки Й. Кишакевича деякі музикознавці (Б. Кудрик [5, с. 104], Л. Кияновська [4, с. 12], С. Гуральна [2]) відносять до кращої частини його доробку. У цих творах, як і у Літургіях композитора, простежуються дві лінії розвитку: одна з них націлена на максимальне збереження питомих

старогалицьких церковних напівів (самолівкова традиція), інша ж – підпорядкована авторській трансформації засвоєних представниками "перемишльської школи" прийомів композиторської техніки (перемишльська традиція).

Більшість обробок духовних пісень, поміщених у Каталозі "Церковна музика о. Йосифа Кишакевича" В. Гордієнка [1, с. 76-83], не містять зазначень з приводу часу їх створення. Можемо здогадуватися, що перші спроби опрацювання давніх духовних пісень робилися ще під час навчання юнака в духовній семінарії. Вважаємо, що надруковані у 1901-1903 рр. в часописі "Місіонар" чисельні обробки духовних пісень, підписані криптонімом о. І. К., з великою долею вірогідності можна віднести до творчої спадщини Й. Кишакевича. Безперечно, давні духовні пісні мали значний вплив на формування музичних смаків молодого митця, тому він не міг оминати такого цінного пласту української музичної спадщини у своїй творчості.

Обробки Й. Кишакевича самолівкової традиції характеризуються первинністю тексту над музикою, відсутністю стабільного метроритму, наближеною до розмовної мови вільною імпровізаційністю мелодії, пануванням діатоніки у ладовій побудові, домінуванням багатоголосся народного типу в хорових гармонізаціях ("Христос воскрес", "Плотію уснув", "Согласно заспіваймо", "Ангел вопіяше" зі збірки "Воскресні пісні для жіночого і чоловічого хорів"; "Благальна пісня", "Під Твою милість" зі збірки "Церковні пісні для жіночого і мішаного хорового складу" і т. п.).

Чисельнішою є друга група обробок, в якому панує виразна рельєфна мелодика, чітка метроритмічна організація структурних фрагментів, опора на класичну гармонію з включенням експресивних елементів музичної мови композиторів-романтиків ("Всяческая десь радости", коляди "Небо і земля нині торжествують", "Дар нині пребагатий", "Сіяючий над сонце", "Видів Бог" та ін.). Поза тим, і ці твори не обтяжені надмірними ускладненнями, адже призначалися для практичного використання непрофесійними хоровими колективами, які у той час масово утворювалися і відчували брак відповідного репертуару. На це звертає увагу і Б. Кудрик, високо оцінюючи гармонізації Й. Кишакевича галицьких дяківських напівів та коляд і зазначаючи: "Пристойна і немонотонна гармонія і витримка голосів у межах вигідних регістрів пересічного голосу роблять ці твори гідними виконання сільськими хорами" [5, с. 104].

Дещо недооціненою, на нашу думку, залишається авторська духовна пісня Й. Кишакевича, яка складає майже половину духовної спадщини цього композитора. Поза тим, низка духовних пісень священника ("Витай між нами", "Пливи світами", "Спи, Ісусе, спи" та ін.) здобули глибоку популярність серед

вірян і виконувалися ними як народні пісні, деякі інші часто звучали в українських храмах Галичини поряд із літургійною музикою Й. Кишакевича.

З майже восьми десятків виявлених на сьогодні духовних пісень (не враховуючи варіантів та обробок) половина присвячена Господу, півтора десятка – Матері Божій, 11 – Святим особам, 9 призначені для виконання під час Служби Божої і три пісні – похоронні. Важливо зазначити, що більшість духовних пісень Й. Кишакевича написані до 1910 року [6, с. 120], тобто у перемишльський та воєнний періоди. Саме в цей час композитор у своїй педагогічній та капеланській діяльності найбільш гостро відчував потребу в такому релігійно-патріотичному матеріалі (про зміст пісень буде сказано нижче). Потреба ця обумовлювалася браком духовних (або, як казали в народі, "набожних") пісень, створених зрозумілою для простих людей мовою, адже давні пісні релігійного змісту опиралися на церковнослов'янську мову. Тож, як і деякі інші композитори-священники (В. Матюк, О. Нижанківський, І. Дуцько, василяни В. Стех, М. Лончина та ін.), Й. Кишакевич активно долучився до створення нових духовних пісень, використовуючи народну мову українців Галичини.

Серед перших духовнопісенних збірок композитора варто відзначити "Пісні під час Служби Божої на триголосний хор жіночий або мужеський", видані як перший випуск "Церковної музичної бібліотеки" в Перемишлі 1898 року. Вона включає 9 пісень, тексти яких попередньо друкувалися в молитвослові "Да святиться Ім'я Твоє" та в "Книжечках місійних". У рецензії на це видання читаємо: "Видання красне, формат великий, уклад пісень правильний і легкий, слова народні, апробовані духовною властю" [9, с. 6]. Тут також міститься непоодинокий серед греко-католицької преси того часу заклик до створення нових духовних пісень, який свідчить про їх велике суспільне значення на той час: "В пісні лежить велика і непобідима сила, тож наші композитори – особливо священники – мають найсвятіший обов'язок потрудитись з усім усердієм найперше на тім полі – церковно-народної музики" [11, с. 6].

Пісні, що входять до згаданої збірки, різні за характером і призначались для дітей та молоді, маючи велике навчально-виховне значення. Композитор музичними засобами прагнув якнайтонше відобразити зміст молитовних текстів, якнайглибше виразити закладені у них думки і почуття: возвеличення Бога і покаяння ("В страсі і покорі"), урочистого одухотворення ("Піснев Херувимів"), скорботи ("Вже жертва хресна"), радісного піднесення ("В сильній надії", "Зробіт Му місце") і т. д. Пісні «написані майстерно, а разом з тим природно; їх рельєфна, пластична мелодика споріднена з романсовою лірикою галицьких композиторів, гармонічне заповнення та розташування голосів

достатньо ефектні, діапазони зручні для дитячого співу... Як типові "василіянські" пісні, вони вбирають в себе звороти популярних напівів як церковно-обрядового (колядки, щедрівки), так і цілком світських ("старогалицька елегія", ліричні солоспіви, марші, танцювальні мелодії тощо), а також певні прийоми європейської професійної музики» [4, с. 43] – так охарактеризувала ці пісні Л. Кияновська, відзначаючи дидактичне значення подібних творів та їх роль у духовно-культурній традиції Галичини. Пісні збірки автор перевидав у ч. 9 "Духовно-музичних творів Й. Кишакевича" для жіночого хору, зважаючи на їх навчально-виховний потенціал.

Серед найбільш відомих духовних пісень Й. Кишакевича оригінальністю вирізняється коляда "Спи, Ісусе, спи", адже написана вона у жанрі колискової, що нетипово для української традиції різдвяних пісень, зате зустрічається у західноєвропейському, зокрема польському духовному піснярстві [6, с. 146]. Колихальність мелодики, специфіка метроритму (на основі розміру 6/8), хвилеподібний рух музичної тканини викликають асоціації з рівномірним розгойдуванням колиски, на фоні якого звучить ніжна мелодія. Варто зауважити, що з'явилася ця коляда ще у 1899 р. [6, с. 42], а не у 1922 р., як написано в деяких джерелах (зокрема у монографії В. Гордієнка [1, с. 44]).

У духовнопісенній творчості, як і у літургійній, Й. Кишакевич пише різні варіанти музичних творів. З одного боку, це зумовлювалося пристосуванням до того чи іншого складу хорового колективу, а з іншого – давало змогу композитору додавати нових відтінків у звучання пісні, ускладнювати фактуру твору, варіювати музичний матеріал. Наприклад, пісня "Коли втомлений" написана у двох варіантах: для двоголосого та чотириголосого хорового складу. Варіанти відрізняються не тільки викладом хорової тканини, а й мелодикою та метроритмом, хоча деяка інтонаційна подібність музичного матеріалу зберігається.

Попри музично-навчальну, релігійно-виховну функції, духовні твори Й. Кишакевича несли великий національно-патріотичний заряд, покликаний будити приспане самоусвідомлення українців Галичини, незважаючи на бездержавне їх існування. З цього огляду цікавим є "Воскресний гімн" Й. Кишакевича, в мелодиці та ритміці вбачаємо "майбутні характерні риси стрілецьких пісень: маршовий характер, пружний ритм, короткі відривисті фрази, впевнені кварто-квінтові ходи" [6, с. 136]. Та найбільш яскравим є патріотичний текст пісні із закликами до боротьби за волю:

Христос Воскрес! Христос Воскрес!

Весела пісня гуде.

Чи чуєш спів, в обіймах снів

закутий руський люде?

Вставай же раз, послідний час
ламать неволі окови,
З дрімоти снів до ясних днів
нас кличе спів обнови [9, с. 107].

Духовних пісень з виразною патріотичною позицією у творчості Й. Кишакевича чимало. Так, О. Рудакевич звертає увагу на величне і натхненне звучання національної ідеї українського народу у пісні "Вкраїнського краю Крале і Мати" Й. Кишакевича, називаючи подібні пісні "першими ластівками" нового відродження української музичної культури в національному дусі та в новочасному розумінні цього слова [10, с. 134]. Патріотичні мотиви знаходимо і в піснях "Царице наша", "Владико Отче", "Заграйте дзвони", "Ми Тебе любим", "Маріє Діво, Царице мая" та в багатьох інших, де в молитвах до святих осіб звучить і прохання за долю українського народу.

Отже, розлога і різноманітна духовна творчість отця Йосипа Кишакевича мала велике музично-виховне значення для української молоді Галичини. Через духовнопісенні твори закріплювалася християнська церковна та позацерковна обрядовість, в доступній формі пояснювалися правди віри, наводилися приклади праведного життя святих осіб, в ненав'язливій формі здійснювалися настанови, що спонукали до морального самовдосконалення людини. Велич і краса обрядів та їх музичної складової мала бути засторогою від переходу до іншого віросповідання, випадки яких були на той час непоодинокими. Патріотичне спрямування багатьох пісень формували національну свідомість, спонукали до активного відстоювання своїх релігійних і національних прав.

Важливе місце на межі XIX – XX століть церковна музика мала і для музичного розвитку школярів, адже збірки церковних пісень на той час були чи не єдиними підручниками для науки співу. Створюючи різні варіанти духовних композицій, пристосовані для різного за кількісними і якісними характеристиками хорового складу, отець Йосиф Кишакевич у своїй священничій, педагогічній та хормейстерській діяльності мав можливість виконувати і популяризувати власні твори, добре розуміючи їх дидактичну вартість. Та й на сьогоднішній день духовна спадщина композитора не втратила свого морально-виховного значення, залишаючись у активному вжитку в церковному середовищі.

Література:

1. Гордієнко В. *Композитор о. Йосиф Кишакевич: бібліографічний нарис*. Львів: Поклик сумління, 1998. 112 с.
2. Гуральна С. С. *Духовна творчість галицьких композиторів кінця XIX-першої половини XX століть в контексті літургійно-хорової практики регіону*. Дис.

- канд. мист. 17.00.03. ЛНМА ім. М. В. Лисенка. Л., 2019. 241с. + 148 с. (додатки).
3. Гуральна С. Служба Божа Й. Кишакевича (1924, 1932 років видання). *Українська музична культура на сучасному етапі: трансформація традиційних та академічних форм: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Фоліант, 2013. С. 82-88.
 4. Кияновська Л. *Творчість отця Йосифа Кишакевича*. Львів: Поклик сумління, 1997. 95 с.
 5. Кудрик Б. *Огляд історії української церковної музики*. Перевидання 1937 року [вступна стаття, коментарі Ю. П. Ясіновського]. Львів, 1995. 128 с.
 6. Матійчин І. М. *Василянське піснярство кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. як феномен галицької музичної культури*. Дис. канд. мист. 17.00.03. 2009.
 7. Матійчин І. М. *Українська василянська піснетворчість кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. (до питання дослідження)*. *Наукові записки ТДПУ і НМАУ*. Серія: мистецтвознавство. Тернопіль – Київ. 2004. № 1 (12). С. 9–16.
 8. Медведик Ю. Є. *Українська духовна пісня ХVІІ – ХVІІІ століть*. Львів: в-цтво Українського католицького університету, 2006. 324 с.
 9. Місіонар. Жовква, 1909. С. 107.
 10. Рудакевич О. *Українська національна ідея в духовній музиці Галичини у ХІХ столітті*. *Київська церква*. 2000. № 3 (9). С. 133-135.
 11. Церковна музична бібліотека. *Посланник*. 1900. Ч. 12. С. 6.

Єнакаке Юліян Адамович
(м. Чернівці, Україна)

DOI: <https://doi.org/10.37835/AMS-2024-17-18-04-6.05>

УДК 342.722

Правові гарантії свободи совісті в Україні в умовах війни

Гарантованість свободи совісті та віросповідання за будь-яких умов і обставин має залишатися головним пріоритетом розвитку суспільства та свідченням утвердження кожної країни як демократичної і правової держави.

З перших років відновлення державної незалежності та суверенітету, Україна стала на шлях активної розробки законодавчої бази задля забезпечення свободи совісті, віросповідання й вільного функціонування релігійних організацій. Ці питання знайшли своє чітке відображення в головному Законі – Конституції України та Законі України "Про свободу совісті і релігійні організації", які в свою чергу пройшли скрупульозну експертизу не лише на загальнонаціональному науково-теоретичному, а й міжнародному правовому рівнях.